

УДК 343.133(477)

В.О. ГРИНЮК, канд. юрид. наук, доц., Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СУБ'ЄКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ ОБВИНУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Ключові слова: функція обвинувачення, сторона обвинувачення, суб'єкти реалізації функції обвинувачення, процесуальні повноваження

З метою забезпечення виконання завдань кримінального провадження, а також дотримання конституційних прав та свобод людини і громадянина у кримінальному процесі регламентовано принципи змагальності та диспозитивності. Так у ст.22 КПК України встановлюється, що кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими КПК України.

Сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України. Під час кримінального провадження функції державного обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той самий орган чи службову особу [1].

Однією з первинних та основних функцій кримінального процесу є функція обвинувачення, яка передує іншим функціям і обумовлює їх здійснення. Функція обвинувачення по своїй суті є кримінальною процесуальною діяльністю уповноважених суб'єктів, зміст якої полягає у формуванні сукупності доказів для повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення та складання обвинувального акту, а також під-

триманні державного обвинувачення під час судового розгляду справи. Коло таких уповноважених суб'єктів передбачено нормами КПК України і йменується стороною обвинувачення. Однак КПК України не в повній мірі визначає способи реалізації функції обвинувачення вказаними суб'єктами, відносячи це питання на розгляд науковців.

Питання щодо суб'єктів реалізації функції обвинувачення, їх повноважень та способів реалізації були предметом дослідження значної кількості вчених, зокрема, Д.В. Борзих [2], М.Й. Курочки [3], Т.О. Лоскутова [4], В.Т. Маляренка [5], І.В. Рогатюка [6], Г.П. Середи [7], А.В. Сизоненка [8], Н.І. Щегеля [9] та ін.

Деякі науковці досліджували суб'єктів реалізації функції обвинувачення відокремлено один від одного в аспекті дослідження процесуальних повноважень конкретного суб'єкта кримінального процесу. Були й спроби комплексного дослідження процесуальних повноважень таких суб'єктів.

Безумовно, вказані вчені зробили суттєвий внесок у дослідження вказаної проблематики, однак реформування кримінального процесуального законодавства обумовлює необхідність вивчення суб'єктів реалізації функції обвинувачення додатково з урахуванням внесених змін, адже залишаються дискусійними ряд питань, що стосуються повноважень окремих суб'єктів кримінального провадження.

Метою статті є визначення на основі положень кримінального процесуального законодавства України кола суб'єктів реалізації функції обвинувачення та дослідження їх процесуальних повноважень і напрямів діяльності щодо вказаного питання.

Відповідно до п.19 ч.1 ст.3 КПК України, стороною обвинувачення є слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК України [1].

Слід погодитися із тим, що всіх суб'єктів кримінального процесу об'єднує те, що вони

є носіями процесуальних прав і обов'язків, встановлених кримінальним процесуальним законом, здійснюють або беруть участь у здійсненні кримінального судочинства, перебувають у певних кримінальних процесуальних відносинах між собою. Разом із тим, кожен учасник процесу наділений окремими процесуальними правами й обов'язками. Кожний у своїй суті несе щось окреме, особливе, властиве лише йому, завдяки чому і відрізняється один учасник чи одна група учасників кримінальних процесуальних правовідносин від іншого учасника й інших груп [6, с.50].

Одним із основних суб'єктів реалізації функції обвинувачення є прокурор. Прокурор – особа, яка обіймає посаду, передбачену ст.17 Закону України «Про прокуратуру», та діє у межах своїх повноважень. Функції та повноваження прокурора витікають із загальних функцій прокуратури, які встановлені у ст.121 Конституції України [10] та ст.2 Закону України «Про прокуратуру» [11] і полягають у:

- 1) підтриманні державного обвинувачення в суді;
- 2) представництві інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом;
- 3) нагляді за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- 4) нагляді за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян;
- 5) нагляді за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами.

У кримінальному процесі діяльність прокурора здійснюється на всіх його стадіях. Так, відповідно до ст.36 КПК України, прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розс-

лідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений: починати досудове розслідування за наявності підстав; мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування; доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування; доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках - особисто їх проводити; доручати проведення таких дій відповідним оперативним підрозділам; скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих; ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування; приймати процесуальні рішення, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування за наявності передбачених підстав; погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій, чи самотійно подавати слідчому судді такі клопотання; повідомляти особі про підозру; пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самотійно захистити свої права; затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самотійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання; звертатися

до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення; погоджувати запит органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу, передання кримінального провадження або самостійно звертатися з таким клопотанням; доручати органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття кримінального провадження, перевіряти повноту і законність проведення процесуальних дій, а також повноту, всебічність та об'єктивність розслідування у перейнятому кримінальному провадженні; перевіряти перед направленням прокуророві вищого рівня документи органу досудового розслідування про видачу особи (екстрадицію), повертати їх відповідному органу з письмовими вказівками, якщо такі документи необґрунтовані або не відповідають вимогам міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, чи законам України; доручати органам досудового розслідування проведення розшуку і затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, виконання окремих процесуальних дій з метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави; оскаржувати судові рішення.

Наступним суб'єктом, який реалізує функцію обвинувачення, є керівник органу досудового розслідування. Керівник органу досудового розслідування організує досудове розслідування і відповідно до ст.39 КПК України уповноважений, зокрема, визначати слідчого, який здійснюватиме досудове розслідування; відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування; ознайомлюватися з матеріалами досудового

розслідування та давати слідчому письмові вказівки; вживати заходів щодо усунення порушень слідчим вимог законодавства; погоджувати проведення слідчих дій та продовжувати строк їх проведення; здійснювати досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого.

До сторони обвинувачення відноситься також слідчий, який є самостійною процесуальною фігурою та здійснює свою діяльність виключно у межах закону.

Як зазначає Д.В. Борзих, законодавство України передбачає, що з моменту виникнення функції обвинувачення вона цілком зосереджена у слідчого. На нього покладається обов'язок об'єктивно дослідити всі обставини справи, вияснити обставини, які пом'якшують і обтяжують відповідальність обвинуваченого [2, с.40]. Однак, враховуючи норми чинного КПК України, слід зауважити, що функція обвинувачення окрім слідчого в ході досудового розслідування покладена також і на інших суб'єктів кримінального провадження.

Слідчий відповідно до ч.2 ст.40 КПК України уповноважений: починати досудове розслідування; проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії; доручати їх проведення відповідним оперативним підрозділам; звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру; складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження; приймати процесуальні рішення, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності передбачених підстав.

Крім того, до сторони обвинувачення кримінальне процесуальне законодавство відносить потерпілого, його представника та законного представника у випадках передба-

чених КПК України.

Такими випадками, як вказує А.С. Сизоненко, є кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення (гл.36 КПК України), коли потерпілий використовує процесуальні можливості, надані законом. Основними такими можливостями є право ініціювати початок кримінального провадження та право укладати угоду про примирення, яка тягне закриття кримінального провадження [8, с.168].

Функція обвинувачення реалізується потерпілим в межах здійснення ним окремих прав, передбачених ст.56 КПК України. До таких прав можна віднести наступні: подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду; на негайне прийняття і реєстрацію заяви про кримінальне правопорушення, визнання потерпілим; подавати докази на підтвердження своєї заяви; брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, під час проведення яких ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дії, щоносяться до протоколу, а також знайомитися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, виконаних за його участі; брати участь у судовому провадженні; брати участь у безпосередній перевірці доказів; підтримувати обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення; висловлювати свою думку під час вирішення питання про призначення покарання обвинуваченому, а також висловлювати свою думку при вирішенні питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Слід зазначити, що під час реалізації функції обвинувачення всі вказані суб'єкти крім того, що здійснюють передбачені законом повноваження, ще й перебувають у постійній взаємодії між собою. Це пояснюється тим, що їх дії спрямовані загалом на вирішення єдиного завдання, а саме – притягнення винного до кримінальної відповідальності. Однак, якщо прокурор, слідчий та керівник органу досудового розслідування повинні

об'єктивно оцінювати встановлені обставини, то потерпілий, як зацікавлена у кримінальному провадженні особа, може оцінювати такі ж факти суб'єктивно.

Таким чином, функція обвинувачення спрямована на виявлення кримінального правопорушення, викриття винних у його скоєнні і застосування до них справедливого покарання та здійснюється передбаченими КПК України суб'єктами, які віднесено до сторони обвинувачення. До таких суб'єктів належать прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, а також потерпілий його представник та законний представник під час провадження у формі приватного обвинувачення. Законодавство регламентує їх процесуальний статус, особливості процесуальної діяльності під час досудового розслідування і судового розгляду, що впливає на способи реалізації ними досліджуваної функції. Крім того, у процесі реалізації функції обвинувачення суб'єкти обвинувачення перебувають у постійній взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13.04.2012 р. // Голос України. – 19.05.2012 р. – № 90–91.
2. Борзих Д. В. Функція кримінального переслідування / Д. В. Борзих // Вісник Луганськ. держ. ун-ту внутр. справ імені Е. О. Дідоренка. – 2008. – № 4. – С. 38–44.
3. Курочка М. Й. Зміст функції кримінального переслідування у новому КПК / М. Й. Курочка, Л. В. Карабут // Вісник Луганськ. держ. ун-ту внутр. справ імені Е. О. Дідоренка. – 2012. – № 4. – С. 85–93.
4. Лоскутов Т. О. Поняття кримінального переслідування, здійснюваного слідчим ОБС / Т. О. Лоскутов // Науковий вісник Дніпропетровськ. держ. ун-ту внутр. справ. – 2009. – № 2 (43). – С. 253–261.
5. Маляренко В. Т. Про досудове слідство, його недоліки і реформу / В. Т. Маляренко //

Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/145FB248FED762A1C2256F0B0039C61F?OpenDocument>.

6. Рогатюк І. В. Обвинувачення у кримінальному процесі України : монографія / І. В. Рогатюк. – К. : Атіка, 2007. – 160 с.

7. Серeda Г. П. Прокурор як суб'єкт кримінального переслідування / Г. П. Серeda // Науковий вісник Чернівецьк. ун-ту. – 2011. – Вип. 559. – С. 102–106.

8. Сизоненко А. С. Правові засади сторони обвинувачення у кримінальному процесі / А. С. Сизоненко // Юридичний часопис НАВС. – 2013. – № 1. – С. 164–168.

9. Щегель Н. І. Кримінальне переслідування: зміст та форма: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Щегель Н. І. – К., 2007. – 183 с.

10. Конституція України : від 28.06.1996 р. // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

11. Закон України «Про прокуратуру» : від 14.10.2014 р. // ВВР України. – 2015. – № 2–3. – Ст. 12.

Гринюк В. О. Суб'єкти реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі України / В. О. Гринюк // Форум права. – 2016. – № 2. – С. 54–58 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_2_10.pdf

На основі аналізу наукової літератури та кримінального процесуального законодавства визначено коло суб'єктів, які здійснюють функцію обвинувачення та відносяться до сторони обвинувачення. Охарактеризовано процесуальний статус кожного із суб'єктів реалізації функції обвинувачення. Наголошується, що процесуальні повноваження суб'єктів впливають на способи реалізації функції обвинувачення. При реалізації функції обвинувачення суб'єкти обвинувачення перебувають у постійній взаємодії.

Гринюк В.А. Суб'єкт реалізації функції обвинувачення в уголовном процессе Украины

На основе анализа научной литературы и уголовного процессуального законодательства определен круг субъектов, которые осуществляют функцию обвинения и относятся к стороне обвинения. Исследован процессуальный статус каждого из субъектов реализации функции обвинения. Отмечается, что процессуальные полномочия субъектов влияют на способы реализации функции обвинения. Во время реализации функции обвинения субъекты обвинения находятся в постоянном взаимодействии.

Grinyuk V.A. Implementation of the Accusation in Criminal Proceedings Ukraine

Based on the analysis of scientific literature and the criminal procedural legislation determined the range of subjects that carry out the prosecution function and relate to the prosecution. The procedural status of each of the entities implementing the functions of prosecution investigated. It is noted that the procedural powers of the subjects affect the ways of implementing the functions of prosecution. During the implementation of the charges the prosecution function entities are in constant interaction.